

Sajtónyelv – médianyelv – médianorma

1. A „sajtónyelv – médianyelv” témakör azt a kérdést rejti, hogy nyelvi szempontból miként határozható meg, s vajon egyáltalán meghatározható-e a sajtó, a média. Legtágabban persze azt értjük ezeken a kifejezéseken (sajtónyelv, médianyelv), hogy „a sajtó/a média nyelvhasználata”, vagyis az a nyelvváltozat, amelyet az adott sajtótermék vagy még tovább általánosítva általában a sajtó használ.

Van-e egyáltalán sajtónyelv? Lehetséges-e egy fogalomba sűríteni – hogy csak korunk sajtótermékeinél és médiaválasztékánál (a választék most legyen egyes területeken túlzás) maradjunk – a Népszabadság, a Blikk, a Story, a Kossuth rádió, a Tilos rádió, a Duna Televízió, az ATV és – hogy a legmodernebb médiatípusról is szó essék – az Origo internetes portál nyelvhasználatát? Aligha. Akkor van-e egyáltalán értelme sajtónyelvről, médianyelvről beszélni, és mit tükröznek az ilyen címszavak a nyelv művelő, nyelvhasználati szótárakban? Természetesen van értelme sajtónyelvről beszélni, ha tudjuk, ha szem előtt tartjuk, hogy legalább annyira elvonatkoztatás ez a terminus, mint a gyermeknyelv, a palóc nyelvjárás, a börtönszleng vagy a divatkifejezés stb. Azért van értelme, azért szükséges sajtónyelvről (és rögtön hozzáteszem) médianyelvről beszélni, mert ez a heterogén nyelvváltozat a nyilvánosság erejével bír, és – ha nem is előírt, azaz preskriptív, de föltétlenül szociokulturális, viselkedési – mintaként, igazodásként szolgál. Ha pedig nyelvi mintaként szolgál, akkor hatással van általában az emberek nyelvhasználatára, nyelvi kultúráltságára.

2. A tanulmányon végigvonul a „sajtónyelv – médianyelv” kettőssége. Pedig csak technikai kérdésről van szó. Mindkettő a tömegkommunikáció nyelvét jelenti. A sajtó a magyar nyelvben megmaradt a hagyományos (nyomtatott) sajtó megnevezésének, csak jelzős szerkezetekben tudjuk más médiatípusokra is vonatkoztatni: elektronikus sajtó, hangos-képes sajtó, on-line sajtó stb. A média viszont csak az elektronikus sajtóra vonatkozik (elektronikus média), valamint az új médiára (internetmédia).

A tömegkommunikáció terminológiája így néz ki a magyar nyelvben:

(I.) hagyományos felosztás: újság – rádió – televízió

(II.) jelzős és magyarított megoldások: nyomtatott (hagyományos) sajtó – elektronikus (hangos, hangos-képes) sajtó – on-line sajtó

(III.) összefoglaló elnevezések: tömegkommunikáció (magyarítása: hírközeg), tömegtájékoztatás, média (médium – médiumok, *médiák)

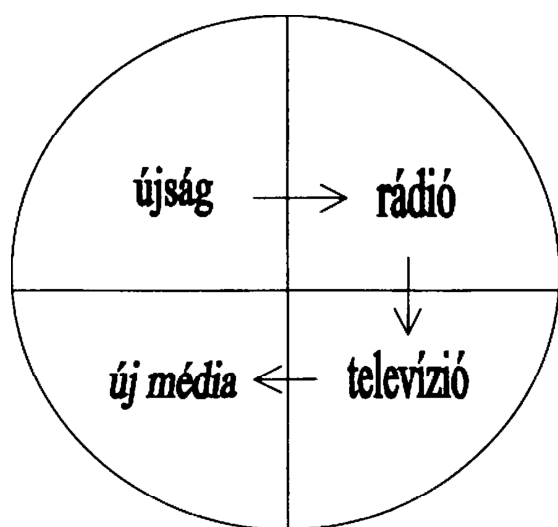
(IV.) az új média megnevezései: metamédia, polimédia, internetmédia

Fontos tisztában lenni a fogalmakkal, mert például az egyik kamara nemrégiben „elektronikus sajtó” megjelöléssel kívánt kitüntetni egy internetes fórumot, miközben külön rádiós és televíziós díjakat is adtak (azok is elektronikus sajtónak minősülnek).

A megszokott jelentésfejlődéssel akár a magyar *sajtó* szó, akár az angol *média* jelenthetné mindegyik tömegkommunikációs eszközt. De a nyelvhasználatban nem mindig jön létre ilyen ésszerű, gyakorlati szempont. Hadd említsem meg a sajtóban is sokszor fogalmazási gondot okozó nyelvi formát:

(1) *programjainkat általános és középiskolásoknak, főiskolásoknak és egyetemistáknak is ajánljuk*

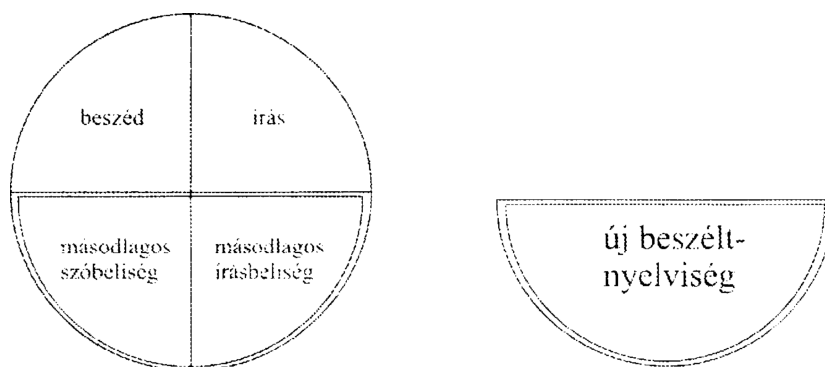
Hogyan lehetne ezt egyszerűbben mondani? „Iskolásoknak?” Akkor megsértődnek a főiskolások és az egyetemisták. Hogyan lehetne legalább e két iskolatípus hallgatói megnevezéseit összevonni? Majd talán a bolognai rendszerben... A szlovákiai magyarság körében nincs meg ez a bonyolultság, ott mindenkit főiskolásnak neveznek.

1. ábra: Médiatípusok

3. A sajtó- és a médianyelv tehát a tömegkommunikáció (szerintem nem csak egyszerűen: tömegtájékoztatás vagy hírközlés) sokszínű, több változatú és stílusú nyelvhasználatát jelenti. Külön-külön beszélhetünk a (hagyományos, nyomtatott) sajtó, a rádió, a televízió, az új média (internetmédia) nyelvhasználatáról. Az egyes médiatípusoknak megfelelően a sajtónyelv lehet beszélt (rádió, televízió, új média), írott (nyomtatott sajtó, televízió, új

média). Sőt „finomabb” megkülönböztetés szerint a rádió és a televízió nyelvében nemcsak egyszerűen az élőbeszédet figyelhetjük meg, hanem az ongi értelemben vett „másodlagos szóbeliséget” (felolvasás), a televíziós sms-ekben, valamint az új médiában pedig a saját magam megalkotta terminussal a „másodlagos írásbeliséget” (sms-, internetes írásmódok). A sajtó- és a médianyelv tehát alapvetően kettő, de újabban már inkább négy nyelvi létmódot használ. Ahogy a beszéd és az írás között van érintkezés, átmenet, úgy a másik két létmód is összefonódik a többivel.

2. ábra: A nyelvi létmódok

A következőkben példákat mutatok be az egyes tömegkommunikációs nyelvi létmódokra – a rádiós élőbeszédre és felolvasásra, az újságban közölt tudósításra és az sms-hírszolgáltatásra. Valamennyi szövegtípusban jól megfigyelhető nyelvi jellemvonások vannak.

(2) (élőbeszéd, társalgás)

– *Kérdeztem a Volánbusz illetékesét is, Öntől is kérdezem, hogy mire készülnek, ha folytatódik a havazás, akkor mire számíthatnak azok, akik vasúton szeretnének közlekedni?*

– *Hát ha folytatódik a havazás, ugye ez 10-15 perces fogalom az elővárosi forgalomban, ez kihat ugye a távolsági személyvonatokra is, mert ugye Budapesthez közelítve a váltóállítási nehézség miatt a személyszállító vonatok ugye megkapják a maguk 10-15 percét, és ugye mire ki tud fordulni, ki tud indulni Budapestről, ugyanúgy a 10-15 percet megkapja. (A Mávinform munkatársa a rádiós műsorvezető kérdésére válaszol, 2004. 01. 28.)*

(3) (írásbeli szöveg)

Havazás országszerte. A hóesés miatt szerdán országszerte lelassult a közlekedés... A Mávinform tájékoztatása szerint a vonatok menetrendszerűen közlekedtek, de a behavazott sínpályákon váltóállítási nehézségek miatt az utasoknak 10-15 perces késéssel kellett számolniuk. (Népszabadság, 2004. január 29.)

(4) (másodlagos szóbeliség, írott szöveg felolvasása)

Főleg az elővárosi forgalomban vannak fennakadások a vasúti közlekedésben, ez annyit jelent, hogy a székesfehérvári, pusztaszabolcsi, a komáromi, a váci, valamint a hatvani vonalakon vannak váltóállítási nehézségek. Emiatt a Budapestről induló és érkező személyszállító vonatok 10-15 percet késnek. Ez természetesen kihat a távolsági vonatokra is. A MÁV Rt. szakemberei nagy erővel tisztítják a váltókat, azokon a helyeken, ahol a váltókon fűtés van, ott a legnagyobb teljesítményre kapcsolnak. (A Mávinform munkatársának előre elkészített szövege, 2004. 01. 28.)

(másodlagos írásbeliség)

(5) *6 éves, kerékpározó kisfiút gázolt egy kocsí Dorogon, életveszélyes állapotban van. Figyelmetlenül kanyarodott ki az útra, ez okozhatta a bajt. (Westel sms-hírszolgáltatás, 2003. április 29.)*

(6) *2 millió Ft-tal támogatja a Rádió C-t a Józsefvárosi önkormányzat. 6 milliót már kaptak a Meh-től, 4 milliót pedig a munkaügyi tárca ígért. (2003. április 25.)*

(7) *Egy kecskeméti autószalon tulajdonosa állítólag 40 milliót csalt ki saját számlájára biztosítóktól. Több drága autót szándékosan törtek össze. (2003. március 8.)*

4. Napjainkban az új nyelvi létmódok (másodlagos szóbeliség, másodlagos írásbeliség) létrejötté, kialakulása mellett ezek keveredése, folyamatos alakulása is a média nyelvhasználatának fő jellemzője. Gondoljunk csak arra, hogy az eleinte szinte kizárólag „felolvasó” rádió miként lett „csevegő” rádió. A másodlagos szóbeliség helyét sok műsortípusban elfoglalja a kötetlenebb élőbeszéd. Mindamellet bizonyos műfajokban (hírközlés) aligha szorul ki a másodlagos szóbeliség. A másodlagos írásbeliség előbb a mobiltelefonok üzenetküldő szolgáltatását (sms) és az e-mail-levelezést hódította meg, majd pedig betört a televízió képűségjára, most más sok élő adás képernyőjére („a nézők sms-ei”), a mobiltelefonokra (előfizethető mobil sms-hírszolgáltatás, lásd 5–7. példáinkat), valamint a különböző, nyilvánosság-bővítő fórumok nyelvhasználatára is jellemző, sőt egyes stílusjegyei a bulvársajtót is egyre inkább áthatják.

További érdekes szempont a sajtó- és a médianyelvben az egyes médiumok közötti kommunikációs/nyelvi átrétegződés. Többnyire a hagyományos sajtóban kialakult műfajokból lettek az újabb médiumok műfajai (pl. újsághírből rádiós, később televíziós, még később sms-hír). Írott szövegből lesz hangos (felolvasás), illetve képes (film), akusztikus formák befolyásolják a nyelvhasználatot (zene, szignál) stb. Ide sorolhatjuk a multimediális (több jelrendszert használó) szövegek összeadódó hatását is. Megértésre, illusztrálásra, ám manipulációra is szolgálhatnak egyes fajták. Pl. egy rendőrségi

tudósításban (amelynek a címe is meglehetősen félrevezető) meglehetősen „furcsa”, ha a svábbogár rovarrendszertani képét, latin nevét használják fel illusztrációként, s talán nem is egészen rejtve konnotációs következtetéseket!

Svábbogarak elől menekült Rejtő

Svábbogarak elől „menekítették ki” az ügyészek *Rejtő E. Tibort* a rendőrségi fogdából a Nagy Ignác utcai büntetés-végrehajtási intézetbe, derült ki *Vókó György* ügyész hét végi nyilatkozatából. A Legfőbb Ügyészség osztályvezetője a Magyar Rádió 16 óra című műsorában beszélt arról, hogy svábbogarakkal volt tele a K. & H. bank előzetes letartóztatásban lévő volt vezérigazgatójának zárkája, sőt még az ágya is a rendőrségi fogdában. Emiatt – és nem a nyomozással összefüggésben – kért a büntetés-végrehajtás ügyeiben illetékes ügyésztől meghallgatást a volt bankvezető. Rejtő panaszát meghallgatták, majd ezt követően a végrehajtást felügyelő bv-ügyész kérte a bankár átszállítását egy másik fogdába. Ez egy nappal a kérelem vétele után meg is történt. Minderről a rendőrséget tájékoztatták.

Ismeretes, hogy a „rejtélyes” átszállítást előbb a szocialisták frakcióvezető-helyettese külön sajtótájékoztatón nehezményezte, majd Lamperth Mónika belügyminiszter az ügyészségen kérte számon, amire a válasz az volt, hogy kizárólag a fogva tartás körülményei miatt vitték el *Rejtő E. Tibort*. Ezt követően hallgatták ki, igaz, meglehetősen hosszan, az ügy érdemi kérdéseiben is.

Vókó György elmondása szerint a többi fogva tartott is a bankárhoz hasonló körülmények között él a rendőrségi fogdában, és értük is ugyanígy felel a bv-ügyész. Az osztályvezető a továbbiakban emlékeztetett az ügyészek azon törvényi, sőt alkotmányos kötelezettségére, mely szerint a fogva tartott bármikor, négy szemközt meghallgatják. Ez tavaly több mint tízezer esetben történt meg, tette hozzá.

A *Rejtő E. Tibor* panasza nyomán lefolytatott vizsgálata azt derítette ki, hogy a legutóbbi rovarirtás hatástalan volt, valóban tele vannak a fogdák svábbogarakkal. A méregkihelyezést ezért megismétlik.

Svábbogár (*Blatta orientalis*)

(Népszabadság, 2003. október 20.)

5. A tömegkommunikáció – mint említettem – több, mint tömegtájékoztatás, több, mint hírközlés. Talán éppen ezért nem fogadta el a szó magyaráztát (*hírközege*) a közvélemény. A kommunikáció – különösen az újabb pragmatikai felfogások tükrében – nem hírszolgálat, nem pusztán információtovábbítás. A kommunikáció cselekvés, viselkedés, magatartás. A tömegkommunikáció is a cselekvésünket, viselkedésünket, magatartásunkat befolyásoló tényező, az életünk, életmódunk része. Nem csak azért olvasunk újságot, hallgatunk rádiót, mert híreket akarunk tudni a világról. Sokkal inkább azért, mert „nem akarunk lemaradni”, mert „érdekes”, mert „szórakoztató”,

mert „botrányos”, mert „(fel)izgató”, mert benne vagyunk egy folyamatban, amelyben ismerős helyzetek vesznek körül, s amelyből nem jó kiszakadni. Jól jelzi ezt a háttérrádiózás és a háttér-televíziózás (nyilván van háttér-újságolvasás is). Az ember „megszokásból” hallgatja a rádiót, nézi a „televíziót”, viszonylag ritkán fordul elő, hogy kihegyezetten fülel, vár valamilyen hírré, általában az információk minden különösebb nyom nélkül szaladnak el a füle mellett. Igen, sokszor azért rádiózunk és „hallgatjuk” (különösebb odafigyelés nélkül) a híreket, hogy megnyugodjunk: „nem történt ma semmi különösebb”. Vagy történt, de „hála Istennek nem nálunk”. Vagy: „nálunk, Magyarországon történt, de hála Istennek nem a családommal” stb. Hogy a hírszerkesztők mennyire nem törekednek a tiszta és világos megfogalmazásra, mutatja a kereskedelmi rádiók ún. headline-híradásában elterjedt egybeolvasási szokás:

- (9) (a) *Baleset a Forma 1-en Kofi Annan figyelmeztette az Egyesült Államokat esős idő várható.* (Egybeolvasott formában elhangzott headline-híradás egy kereskedelmi rádióban.)
- (b) *Baleset a Fomra 1-en. Kofi Annan figyelmeztette az Egyesült Államokat. Esős idő várható.* (Eredeti formájában helyreállított headline-híradás.)

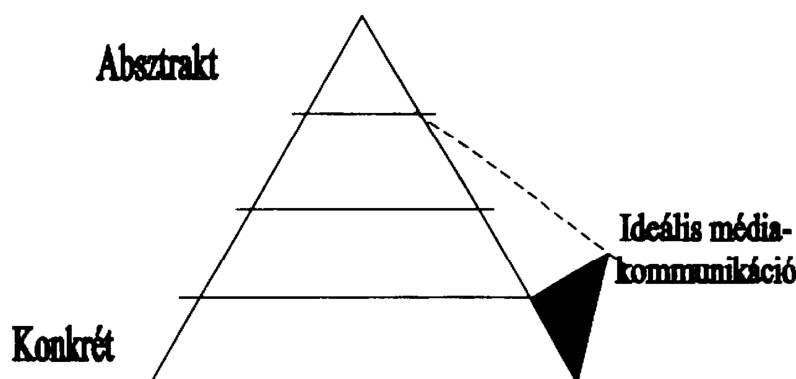
Nyelvi szempontból mindennek azért van jelentősége, mert nyelvi kultúránkat, magatartásunkat, viselkedésünket nagy mértékben és többnyire ugyanígy, rejtetten, nehezen követhetően, alig elemezhetően befolyásolják azok a szövegek, szövegtípusok, kommunikációs módok, amelyekben az említett módon aktívan vagy passzívan részt veszünk. Mivel egyre tágul a médiavilág, szinte nincs olyan hely, helyzet, amelybe a média ne tolakodna be (konyha, üdülés, autó, utazás, tárgyalás – pl. mobiltelefonos hírszolgáltatás), feltételezhetjük, hogy ezek a média nyelvi hatások is megsokszorozottan jelentkeznek.

6. A tömegkommunikációt a legegyszerűbben a „ $TK = 1A + 2P$ ” képlettel szoktam meghatározni, amelyben a TK = tömegkommunikáció, az A = aktualitás, az egyik P = publicitás, a másik P = periodicitás. Vagyis akkor beszélünk tömegkommunikációról, ha annak a tartalma aktuális (időszerű), ha publikus (nyilvános), valamint ha periodikus (kiszámíthatóan visszatér, ismétlődik). A képletnek nyelvi vonatkozása is van. A sajtó- és médianyelvet is meghatározza az aktualitás, a publicitás és a periodicitás. A sajtónyelv – aktuális, amennyiben időszerű, friss dolgokról szól az újságíró, gyakran szükségszerűen megújuló terminológiával. A sajtónyelv aktuális voltát jellemzi a neologizmusok nagy száma. Ezzel a sajtónyelv az új nyelvi formák egyik megjelenési terepe. A sajtónyelv – publikus, vagyis nagyobb (kereskedelmi médiában a lehető legnagyobb) nyilvánosságnak szól. Tehát olyan

nyelvhasználatra van szükség, amellyel egy bizonyos réteget vagy a lehető legszélesebb rétegeket el lehet érni. Egyes bulvárlapoknál olyan szótárak léteznek, amelyek a „sikeres”, „mindenkihez” szóló szavakat tartalmazzák, és az újságírókat arra buzdítják, hogy ezeket minél inkább használják. Ezzel a sokszínű nyelvhasználattal szemben a sematikus, egyszerű formákat népszerűsítik, sulykolják. A sajtónyelv – periodikus, vagyis ismétlődő, visszatérő nyelvi formákat is használ. Ezzel a bevezést segíti elő. A sajtó- és médianyelvre tehát – nyelvi szempontból – jellemző az új, valamint a rétegzett nyelvi formák megjelenése és a visszatérés. A visszatérés különösen kedvez a gyakran használt sajtónyelvi kifejezéseknek (divatoknak).

7. Mielőtt a sajtónyelv – médianyelv jellemzőit tárgyaljuk, tekintsük át a tömegkommunikáció funkcióit. Ezek a következők: tájékoztatás (információs kapuőr funkció), vita-eszmecsere-fórum (nyilvánosság, demokráciaőrző, „örzökutya” funkció), szocializáció, életmódgazdagító törekvések, oktatás, kultúra, ismeretterjesztés, szórakoztatás stb. Értelemszerűen minden funkcióhoz rendelhetünk nyelvi vonatkozásokat is: a tájékoztatás legyen közérthető, világos, mert csak akkor, ha a lehető legtöbb emberhez jut el, valósulhat meg a nyilvánosság demokratikus funkciója; az információs kapuőr funkció mellé társíthatjuk a nyelvi kapuőr (nyelvbefolyásoló) funkciót (nem jelenik meg minden nyelvváltozat a tömegkommunikációban); a vita-eszmecsere nyelvi oldala leginkább annak kulturáltságában, dialogikus voltában ragadható meg; a szocializáció nyelvi szocializáció is egyben; a kultúra a nyelvi kulturáltságot, egyfajta „etalont” is jelent; az ismeretterjesztésbe beleérthető anyelvi ismeretterjesztés; a szórakoztatásba az igen gazdag nyelvi humor stb.

A tömegkommunikáció és a nyelv kapcsolatát legszemléletesebben az ún. absztrakciós létrával mutathatjuk be. A nyelvhasználatnak ugyanis több szintje van, megkülönböztethető egy inkább absztrakt (elvont) és egy inkább konkrét szint.

3. ábra: Az absztrakciós létra

Az absztrakcióhoz közelítenek a motiválatlan szavak (pl. számunkra idegen szók, szakmai kifejezések), az újonnan keletkezett szók (különösen újabb szóalkotások), a bonyolult nyelvtani szerkezetek (pl. szimultán mondszerkesztés az elhangzó szövegben), a megértést nehezítő beszédsajátosságok (pl. gyorsbeszéd, hadarás). A konkrét nyelvi szinten a motivált (közismert, gyakori, aktív) szavak, az egyszerűbb nyelvtani szerkezetek (pl. a szukcesszív mondszerkesztés) találhatók. Az absztrakciót növeli az írásbeli megfogalmazásmód, a konkretizációt segíti az előbeszéd. Hadd illusztráljam ezt néhány nyelvi példával:

(10) (a) *Milyen volt idén nyáron a szállodák töltése?* (absztrakt, szakmai kifejezés)

(b1) *Milyen volt idén nyáron a szállodák kihasználtsága?* (konkrét)

(b2) *Elég vendég volt nyáron?* (konkrét)

Illetve további példák az absztrakt nyelvi szintre:

(11) *Nagyon hosszú betegségkarrier áll mögötte.* (rádió)

(12) *Mikor fogják koncesszióba adni az autópályát?* (rádió)

(13) *A konszignációs raktárból eltűnt az áru.* (rádió)

(14) *Négy Opel-dealer rendezett sajtótájékoztatót, a médiacenterben beszélgetünk...* (kereskedelmi rádió)

(15) *Jó lenne, ha a hivatásforgalomban nem használnák a gépkocsit.*

– *Arra gondol, hogy ne járjunk munkába autóval?* (Magyar Rádió, Krónika-háttér)

(16) *Az ötszáz diák sztrájkja, a tanári kar és a megyei tanfelügyelőség közti példátlan mértékben kiéleződött konfliktus miatt a legszélesebb körök rokonszenvét nyerték meg a jogvédelem jegyében fellépő leendő pedagógusok, akik képtelenek voltak belenyugodni igazgatójuk jogtalannak tudott, antidemokratikus módszerekkel keresztülvitt menesztésébe, s valóban országosnak nevezhető ama aggodalom is, mely a minisztérium késlekedését figyelte, mely késlekedés csak a helyzet elmérgesedéséhez, a válság mélyüléséhez vezethetett....* (Romániai Magyar Szó, 1996. okt. 12–13.)

Ez utóbbi mondat elsősorban többszörös alárendeléseivel, szimultán szerkesztésmódjával okoz megértési nehézséget (még olvasásra szánva is).

A hivatalos (különösen jogi) nyelvhasználat sok országban fölveti a demokrácia, a jogbiztonság kérdését is. Megfigyelhető, hogy a törvények (határozatok) absztrakt nyelvhasználata szakadékot teremt a törvényhozók – jogalkalmazók – jogkövetők között. Ennek bizonyítására a személyi jövedelemadóhoz készített útmutatóból idézek:

(17) *A végrehajtásról rendelkező kormányrendelet rendelkezései szerint a foglalkoztatott a nyugdíjjárulékot a járulékalapul szolgáló jövedelme, legfeljebb azonban a tárgyévre tervezett egy naptári napra jutó bruttó átlagke-*

reset kétszeresének naptári évre számított összege után fizeti meg, mely a költségvetési törvény alapján 2002. évben napi 6490 Ft-nak, illetve évi 2.368.850 Ft-nak felel meg.

(18) A természetbeni juttatások közül adómentes: ... az, amelyet a munkáltató, a bér kifizetője a közoktatásról szóló törvényben meghatározott gyermek, tanuló számára – rá tekintettel a családok támogatásáról szóló törvény szerint nevelési ellátásra jogosult – szülő vagy a vele közös háztartásban élő házastárs útján a tanév első napját megelőző 60 és az azt követő 30 napon belül tankönyv, ruházat (ideértve a munkáltató, illetve a bér kifizetője nevére szóló, az előzőekben felsorolt javak beszerzéséről szóló számla ellenértékének az említett időszakban történő megtérítését is) vagy kizárólag az említett javak vásárlására jogosító utalvány formájában évi 10 ezer forint értéket meg nem haladóan juttat (adómentes iskolakezdési támogatás)...

Elmondható tehát, hogy a tömegkommunikációs funkciók mindegyikének van nyelvi oldala, s ez a nyelvi oldal rajzolja ki a sajtónyelv-médianyelv kereteit.

8. A tömegkommunikáció legtöbb megvalósulási formája tartalom szerint kétpólusú. Egyik oldalon áll a főként közösségi (politikai, közéleti, művelődési, egyik szerző szerint: értékelvű), a másik oldalon a szórakoztató (bulvár- vagy tabloid-) sajtó vagy média. A rádiók és televíziók esetén a törvényi szabályozás közszolgálati és kereskedelmi médiáról szól.

	közszolgálati	kereskedelmi	társadalmi, civil
alapelv	korlátozottan profitképzés hozzáférhető	profitképzés	nonprofit
irányítás	állami (kuratórium) politikai arányosság közszolgálati	tömeges magán elvileg semleges szórakoztató	kiválasztottak autonóm helyi politika közösségi
szolgáltatás kiterjedés, befogadók előny hátrány(ok)	tömeges közérdekű ellenőrzött drága	tömeges hatékony kevésbé igényes piacnak alárendelt	csoportos kreatív kevésbé igényes bizonytalan
műfajok értékek	változatos széles skála	nem változatos nézettség/ hallgatottság	nem változatos alternatív
nyelvezet	igényes	kisigényű	kisigényű
összegzés	választékos sokoldalú sokoldalú	nem választékos egyoldalú kevés szintű	változó

4. ábra: A médiaszektorok jellemzői

A két pólus mögött a politikai-társadalmi-gazdasági szabályozás, működtetés különbsége rejlik. Természetesen hitelesebb a két pólus helyett inkább vonalat kijelölni, s azon, az átmeneteket is jobban érzékeltetve ábrázolni a médiatípusokat. Egyik szociológusunk szerint a közszolgálati és a kereskedelmi média kettősségében, szembeállításában a Nietzsche által megfogalmazott emberi kétarcúság, vagyis az emberben alapvetően meglévő apollóni és dionüszoszi kettőssége nyilvánul meg. Az apollóni ember eszményeket keres és állít, a magasra tör, tudatos, a dionüszoszi tobzódik, ösztönvilágának enged. A modern média mintha ezt a kettősséget mutatná fel. Bizonyos tabuk, szabályok, valamint törvények határozzák meg a különbséget (pl. „nyomtatást nem tűrő szavak”).

A médiaszektorok legfontosabb jellemzőit a 4. ábra mutatja.

9. A kommunikáció legfontosabb jellemzőit a $K = 5E$ képlettel szemléltethetjük. E szerint a K = kommunikáció, az $5E$ pedig a következő: együttműködés, empátia, energia, etika, esztétika. Tehát a sikeres kommunikációhoz szükség van együttműködésre (szabályokra), empátiára (beleélő képességre), energiára (fizikai és szellemi erőfeszítésre), etikára (erkölcsi szabályokra) és esztétikai érzékre. A kommunikációs jellemzők megfeleltethetők az ideális kommunikációt meghatározó grice-i maximáknak is, amelyeket a mennyiség, a minőség, a kapcsolat és a módor kanti kategóriáiból vezet le. Ezekből sok minden következik a nyilvános nyelvhasználatra, különösen a sajtó- és médianyelv normájára vonatkozóan. Pl. Légy kellően informatív! Ne mondj olyasmit, amiről azt hiszed, hogy hamis! Légy releváns (megfelelően járulj hozzá a kapcsolathoz)! Légy érthető! Kerüld a kifejezés homályosságát! Kerüld a kétértelműséget! Légy tömör! Légy rendezett! Légy udvarias! Ne árts!

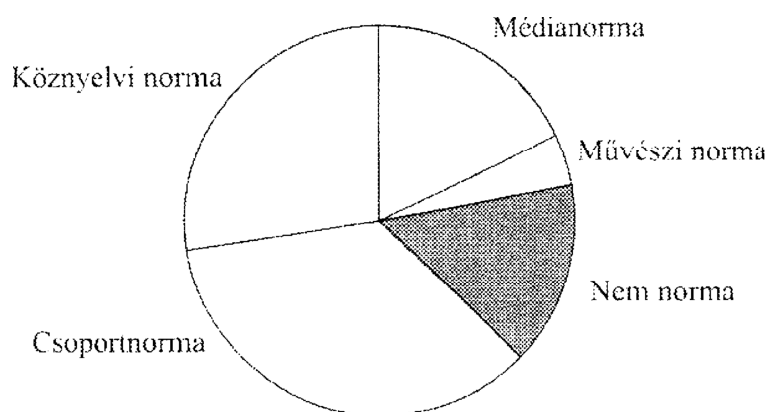
(19) *Legutóbb egy kétéves regéci kisfiút támadott meg a vipera, akit kórházba szállítottak. (rádiós hír)*

(20) *A lakásban olyan nagy volt a forgalom, hogy az ottélőknek is feltűnt és feljelentették a lakás lakóit. (újsághír)*

10. Mit is takarhat a sajtó, a média nyelvi normája! Ebben a pontban természetesen csak általánosságokat lehet megfogalmazni, mert a sajtó, a média területileg és megjelenési formáit tekintve rendkívül összetett. A sokat vitatott nyelvi norma alapja: az együttműködési szándék („meg akarom érteni magamat másokkal, meg akarok érteni másokat”).

Mivel nyilvános nyelvhasználatról van szó, a nyelvi norma alapja az irodalmi nyelv és köznyelv, valamint a köznyelvi kiejtés. A példátlanul egységes magyar nyelvben nem is jelent különös gondot az irodalmi és/vagy köznyelv követése. A sajtó tevékenységéből, feladatából fakadóan persze különböző nyelvi rétegek, nyelvjárási hatások is beszüremkednek. Évtizedek

óta példaként hozzák fel a nyelvi hagyományok iránt érzékeny emberek, hogy Rapcsányi László mennyire szépen zárt e-zik, vagy hogy Lőrincze Lajos milyen szép dunántúli nyelvjárásban (inkább nyelvjárási elemekkel) fogalmazott rádiós ötperceiben. Úgy vélem, hogy a nyelvi sokféleség megjelenítése és természetes közegben való használata nagyon fontos. Vagyis a tudósítók bátrabban is használhatnák nyelvjárásukat vagy regionális köznyelvüket, esetleg ide sorolható nyelvi jellemzőiket. A köznyelvi kiejtésnek a médianyelvben különféle szintjei lehetnek. A Magyar Rádióban kialakított mikrofongedély-szemponrendszer nyelvi-kiejtési sajátságok szerint megkülönbözteti a bemondó, a műsorvezető, a riporter és a szakriporter „megszólalási” szinteket. Ez a szemponrendszer gyakorlatilag a „nem létező” magyar beszélt nyelvi norma, amelynek betartására a Magyar Rádióban a mikrofons- és nyelvi bizottság ügyel.

5. ábra: A médianorma elhelyezkedése

A sajtó vagy média nyelvi normája a kialakult társadalmi elvárások szerint kisebb részben tükör (matrica), nagyobb részben normatív (mintaadó). Ez utóbbit erősíti a közvéleménynek az a gyakori felháborodása, hogy „ezt hogy engedhetik meg a rádióban vagy a televízióban”. Hozzátehetjük persze azt, hogy külső és/vagy belső forrásból táplálkozó nyelvi szabályzórendszeink eltérőek, s egy kisközösségi, szubkulturális médium értelemszerűen többet engedhet meg nyelvileg magának, mint a közpénzen fönntartott közszolgálati rádió.

A kisebb részben tükör elvből következik, hogy a sajtó- vagy médianyelv követi a nyelvi változásokat, bár – ha a megítélésre van mód – némelyeket csak késleltetve. Jó példa lehet erre a vonatkozó névmások használatának átalakulása. A személyeken túl újabb emberek csoportjaira is értett *aki* vonatkozó névmás használata az élőszóban terjed, az igényesebb rádiókban és a televíziókban többnyire csak alkalmi megszólalók használják, másutt egyre

többen, írásban azonban a legtöbb lap még törekszik az *ami – amely – aki* hagyományos megkülönböztetésére.

(21) *Magyarországon is keressük azokat a patikákat, gyógynövényboltokat, akik kedvet éreznek az Életkristály népszerűsítéséhez.* (reklámújság)

Ugyancsak ide tartozó példa lehet az előbeszédben megrövidülő, ám írásban stabilan létező *-ban/-ben* határozóragunk.

A sajtó- vagy médianorma fontos jellemzőjének tartom a hagyományt. A nyelvi hagyomány elsajátítása és követése segíti a megfogalmazásmód-választást, növeli a kommunikációs empátiát, s ebből következik a lehető legnagyobb megértés, megértetés.

A sajtó- vagy médianorma magában foglal esztétikai és etikai mozzanatot is. Az esztétikai mozzanat a választékosságra törekvés, az etikai mozzanat alapja nem független a szándékoktól.

Ha a normatípusok között szeretnénk elhelyezni a médianormát, akkor leginkább a köznyelv és a művészeti nyelvhasználat között jelölhetjük ki a helyét azzal a megszorítással, hogy a norma értelemszerűen médiumfüggő.

H i v a t k o z á s o k

- A megszólalás feltételeiről a Magyar Rádióban. 6/1993. sz. elnöki utasítás
A nyelvi követelményekről és a megszólalás feltételeiről az MR Rt.-ben. 3/1999. sz. MR Rt. elnöki utasítás
Balázs Géza: A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. Magyar Nyelvőr, 1997: 274-282.
Balázs Géza: Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A-Z, Budapest, 1998.
Balázs Géza: Médianorma. Magyar Rádió, Budapest, 2000.
Balázs Géza: Médianyelv. Magyar Rádió, Budapest, 2000.
Balázs Géza – Benkes Zsuzsa: Magyar nyelv a gimnáziumok és a szakközépiskolák 9. évfolyama számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. (A tömegkommunikáció című fejezet.)
Grétsy László és Kemény Gábor szerk.: Nyelvművelő kézisztár. Auktor, Budapest, 1996.
Grice, Paul: A társalgás logikája. In: Nyelv, kommunikáció, cselekvés I. Szerk.: Pléh Csaba – Siklaci István – Terestyéni Tamás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 233-250.
Ong, Walter: Orality and Literacy. The Technologizing of the Word. London, New York, Methuen, 1982.